

УДК 343.163 (477)

А. В. Лапкін,
канд. юрид. наук, доцент, доцент
кафедри судоустрою та
прокурорської діяльності
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Наукову статтю присвячено дослідженню питань підвищення якості підготовки фахівців у сфері кримінальної юстиції. Обґрунтовується, що інтеграція України у європейський правовий простір, урізноманітнення форм і способів кримінальної протиправної діяльності, а також інституційна перебудова судової та правоохоронної системи ставлять нові вимоги до підготовки фахівців у сфері кримінальної юстиції. Формулюються основні проблеми магістерських програм у закладах вищої юридичної освіти, до яких належить домінування теоретичної складової над практичною, відсутність професійної орієнтації, а також обмеженість вивченням національного законодавства. Аналізуються результати опитування випускників провідних вітчизняних закладів вищої юридичної освіти з приводу удосконалення магістерських програм, які показують запити та потреби здобувачів вищої юридичної освіти. Формулюються пропозиції щодо удосконалення магістерських програм підготовки юристів на прикладі міжнародного проекту CRIMHUM.

Ключові слова: кримінальна юстиція, вища юридична освіта, магістерська програма підготовки, суддя, прокурор, слідчий.

Актуальність теми дослідження. Важливим елементом системи кримінальної юстиції є її кадрове забезпечення. Ефективне здійснення кримінального правосуддя потребує високоосвічених фахівців, здатних якісно й швидко вирішувати завдання захисту людини, суспільства і держави від кримінальної протиправності. Інтеграція України у європейський правовий простір, урізноманітнення форм і способів кримінальної протиправної діяльності, а також інституційна перебудова судової та правоохоронної системи ставлять нові вимоги до підготовки фахівців у сфері кримінальної юстиції. У цих умовах набуває актуальності дослідження інноваційних і перспективних

освітніх програм, зокрема в межах міжнародного проекту «Модернізація магістерських програм для майбутніх суддів, прокурорів, слідчих з урахуванням європейських стандартів в сфері прав людини» (CRIMHUM).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підготовки майбутніх суддів, прокурорів та слідчих досліджували такі вітчизняні вчені, як Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, П. М. Каркач, І. М. Козьяков, Б. О. Прокопенко, В. В. Сухонос та ін. Разом з тим, ці питання досліджувалися окремо відносно представників різних юридичних професій, натомість у науковій юридичній літературі відсутній комплексний аналіз проблем кадрового забезпечення системи кримінальної юстиції. Також бракує теоретичного підґрунтя системи спеціальних компетентностей, якими повинен володіти майбутній працівник системи кримінальної юстиції.

Мета і завдання дослідження полягають у формулюванні теоретичної моделі удосконалення магістерських програм підготовки майбутніх фахівців для системи кримінальної юстиції на прикладі проекту CRIMHUM.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний стан ринку юридичних послуг в Україні характеризується високою конкуренцією, обумовленої перевиробництва кадрів з вищою юридичною освітою. У той же час, серед більшості з них спостерігається невисокий рівень професійної компетентності, обумовлений низькою якістю юридичної освіти, яка надається занадто великою кількістю вищих закладів юридичної освіти. Поряд з цим, проблемною залишається й сфера виміру функціонально-посадової компетентності прокурора, слідчого, судді¹. Внаслідок цього, «замовники» кадрів з вищою юридичною освітою, якими виступають органи системи судустрою, прокуратури, правопорядку, не формулюють чітких вимог до них, а вищі заклади юридичної освіти не розуміють і не задовольняють потреби «замовників» в процесі своєї освітньої діяльності.

¹ Бевзюк І., Козьяков І. Сутність комунікативної компетентності прокурора. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2. С. 11.

Законодавство, що регулює професійну діяльність суддів, прокурорів і слідчих в Україні передбачає баланс спеціальних вимог освітньої підготовки і професійної діяльності. Щоб отримати доступ до цих професій, претенденти повинні володіти не тільки достатнім обсягом фундаментальних юридичних знань, а й спеціальними вміннями і навичками, необхідними для роботи в прокуратурі, суді або слідчих органах. Для отримання практичних навичок для кандидатів на посаду судді або прокурора передбачено наявності відповідного досвіду роботи у галузі права після здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» або «магістр». Рівень теоретичних знань і практичних навичок перевіряється під час складення кваліфікаційного іспиту, що є центральним етапом добору кандидатів на посаду судді або прокурора. Разом з тим, програми магістерської підготовки вищих закладів юридичної освіти та програми відповідних кваліфікаційних іспитів не узгоджуються між собою, внаслідок чого здобута особою вища юридична освіта не є достатньою для успішного складення відповідного кваліфікаційного іспиту і отримання доступу до певної юридичної професії.

На практичні потреби і запити здобувачів вищої юридичної освіти вказують результати опитування, проведеного серед випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Львівського національного університету імені Івана Франка та Національного університету «Одеська юридична академія» у 2020 р. (далі – опитування) Так, майже 22 % опитаних вказали на відсутність у відповідному закладі вищої освіти окремих магістерських програм для підготовки суддів, прокурорів або слідчих, що свідчить про недостатню спеціалізацію навчальних програм для майбутньої роботи у суді, прокуратурі та органах досудового розслідування.

Опитування засвідчило наявність проблеми незбалансованої структури магістерської програми. Так, майже 76 % опитаних вказали на превалювання у ній блоку підготовки з теоретичних питань над блоком набуття практичних навичок. Поряд з цим, залишається вкрай низьким обсяг набуття та удоско-

налення практичних навичок щодо складання процесуальних документів: 68 % опитаних вказали, що ці питання у структурі магістерської програми займали менше 10 %, і ще 25,5 % – що їм належало від 10 % до 25 % структури магістерської програми. Аналогічні прогалини спостерігаються у виробленні практичних навичок щодо комунікації у юридичному середовищі (у т. ч. навичок представництва у суді, переговорів, медіації): 71,6 % опитаних розглядають їх на рівні менше 10 %, і ще 20 % – від 10 % до 25 %. Не набагато кращою є ситуація з набуттям та удосконаленням практичних навичок щодо усної презентації: 61,5 % опитаних визначили його обсяг менше 10 %, ще 22,5 % – в межах 10–25 %.

Зважаючи на це, стає очевидним, що наявні магістерські програми не дають здобувачам вищої юридичної освіти всього обсягу необхідних для майбутньої роботи практичних навичок. Зокрема, більшість випускників неспроможні самостійно скласти процесуальні документи, якими оформлюються рішення судді, прокурора та слідчого: вирок або ухвалу суду, постанову, повідомлення про підозру, обвинувальний акт тощо. Проблематичним для них є й проведення певних процесуальних дій у відповідності до встановлених законодавством вимог, наприклад, обшуку, допиту, укладення угоди у кримінальному провадженні. Недостатніми є навички представлення й відстоювання своєї правової позиції, приміром виступу у судовому засіданні, участі у переговорах тощо.

Таким чином, хоча теоретичні знання є безумовно важливими і необхідними для юриста, проте випускники провідних закладів вищої освіти стикаються з фактичною неможливістю їх застосування на практиці через брак практичних навичок і вмінь. Показово, що за результатами опитування майже 79 % респондентів вказали на недостатність практичних навичок щодо складання юридичних документів на момент, коли вони почали займатися практичною юридичною діяльністю; 74 % – на недостатність практичних навичок щодо комунікації у юридичному середовищі. З огляду на це, близько

75 % юристів-магістрів неспроможні відразу приступити до діяльності у сфері права без додаткової практичної підготовки. Хоча ця проблема для кандидатів на посаду судді та прокурора частково розв'язується шляхом передбачення мінімально необхідного стажу роботи у галузі права, а також запровадження спеціальної підготовки як елементу їх добору², проте все ж вважати повноцінною магістерську програму підготовки юриста, яка не дає йому мінімально необхідних для майбутньої роботи практичних навичок і вмінь, напевно чи можливо.

Іншою проблемою є адаптація магістерських програм виключно під запити національного ринку юридичних послуг. Так, абсолютна більшість опитаних (майже 93 %) вказали на те, що підготовка з іноземної мови (мов) за професійним спрямуванням за спеціалізацією магістерської програми не забезпечувалася. Вивчення чинного іноземного законодавства у структурі магістерської програми займало менше 10 % на думку понад 66 % опитаних, і ще понад 24 % оцінили його обсяг в межах 10–25 %. Обсяг вивчення міжнародних та регіональних стандартів з прав людини у сфері кримінальної юстиції 41,4 % опитаних оцінили як менший 10 % структури відповідної програми, і ще 40,8 % – в обсязі від 10 % до 25 %. Ще гірша ситуація має місце із вивченням актів ЄС у сфері кримінальної юстиції: його обсяг складає менше 10 % на думку майже 53 % опитаних, і ще майже 34 % оцінюють його в межах 10–25 % магістерської програми.

З цього можна зробити висновок, що існуючі магістерські програми однобічно орієнтовані на вивчення чинного національного законодавства у сфері кримінальної юстиції, і мало враховують як зарубіжне законодавство у цій сфері, так і міжнародні, зокрема європейські, стандарти кримінального правосуддя. Внаслідок цього випускники стають певною мірою «заручниками» нестабільного національного законодавства, яке непередбачувано зміню-

² Лапкін А. В. Спеціальна підготовка прокурорів. *Донецький юридичний інститут: 55 років на теренах освіти і науки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Кривий Ріг, 13 травня 2016 р.). Кривий Ріг: Донецький юридичний інститут МВС України, 2016. С. 124–126.

ється кожного року. Крім того, це разом із недостатнім вивченням іноземної мови майже повністю виключає їхні можливості професійно реалізувати себе у юридичній сфері поза межами України. Водночас, в межах України конкурентні переваги на ринку юридичних послуг також мають ті правники, які володіють іноземною мовою та досконало знають міжнародні стандарти прав людини і практику їх застосування, що вимагає від випускників докладати додаткових зусиль до вивчення цих стандартів, іноземної мови та іноземного законодавства.

У сукупності ці чинники обумовлюють необхідність структурної та концептуальної модернізації навчального плану спеціальних магістерських програм, які передбачають поглиблене вивчення теоретичних і практичних аспектів діяльності суддів, прокурорів і слідчих. Підвищення конкурентоспроможності студентів, які вивчають ці програми, вимагає поєднання професійної орієнтованості з високою якістю викладання, використанням сучасних і найбільш ефективних освітніх методик, а також новітніх навчально-методичних посібників.

Варто наголосити, що загалом аналогічні проблеми спостерігаються не лише у сфері вищої юридичної освіти України, а й інших пострадянських держав, зокрема Республіки Білорусь, представники якої вказують на необхідність підвищення якості освітнього процесу, покращення системи підготовки юридичних кадрів, а також подальшої інтеграції системи національної юридичної освіти у міжнародний освітній простір³.

Для відповідності цим вимогам магістерська програма підготовки фахівців для системи кримінальної юстиції повинна орієнтуватися на вирішення наступних завдань: 1) вивчення актуальних проблем діяльності судді, прокурора і слідчого і напрямків сучасних наукових досліджень в цій сфері; 2) формування у студентів уявлення про зміст діяльності судді, прокурора і

³ Самарин В. И., Мороз О. В., Петрова О. В., Захилько К. С. Модернизация обучения уголовной юстиции на второй ступени высшего юридического образования. *Право.by*. 2020. № 2. С. 125.

слідчого і виявлення індивідуальної зацікавленості тією чи іншою професією; 3) визначення типових практичних завдань, що виникають у діяльності судді, слідчого і прокурора, і найефективніших методів їх вирішення; 4) аналіз проблем застосування законодавства в сфері діяльності суддів, прокурорів і слідчих, а також напрямків удосконалення нормативного регулювання цієї сфери; 5) формування у випускників системи загальних та спеціальних компетентностей, що мають включати, зокрема, практичні вміння та навички, необхідні для роботи суддею, прокурором та слідчим.

Вказаним вимогам відповідає програма CRIMHUM, яка реалізується за фінансування Європейського інструмента сусідства Erasmus+ у період з 15 січня 2019 р. до 14 січня 2022 р. 31 березня 2020 р. проект було зареєстровано Кабінетом Міністрів України як міжнародну технічну допомогу на території України. CRIMHUM – це регіональний багаторічний спільний проект, який реалізується консорціумом партнерів із країн ЄС, Білорусі та України у складі 10 вузів і одного громадського об'єднання, а саме: Університет Грацу (Австрія), Університет Потсдама (Німеччина), Екс-Марсельський університет (Франція), Юридичний факультет Університету Рієка (Хорватія), Вільнюський університет (Литва), Білоруський державний університет (Білорусь), Гродненський державний університет імені Янки Купали (Білорусь), Громадська організація «Білоруський республіканський союз юристів», Львівський національний університет імені Івана Франка, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Національний університет «Одеська юридична академія»⁴.

Мета проекту CRIMHUM – модернізувати навчання в найбільш консервативній галузі юриспруденції, щоб забезпечити потреби роботодавців та суспільства, виходячи з пріоритету Закону, шляхом розвитку та реалізація спеціалізованої магістерської програми з кримінального судочинства. Конкретними

⁴ CRIMHUM. Партнери. URL: <https://crimhum.bsu.by/uk/2014-09-19-00-01-49> (дата звернення: 11.05.2020).

цілями проекту є: розробка та впровадження спеціалізованої магістерської програми з кримінального судочинства; розробка та впровадження нових курсів для України та Білорусі на основі міждисциплінарних тренінгів, що стосуються загроз сучасної злочинності (наприклад, злочинність в галузі інформаційних технологій, транскордонна злочинність); написання підручників на державних мовах учасників Проекту; поєднання традиційної юридичної освіти з практичним підходом до навчання; додаткове навчання викладачів з України та Білорусі з метою підготовки курсів на англійській мові⁵.

В межах проекту передбачено впровадження в програму підготовки магістрів таких інноваційних навчальних дисциплін, як: «Міжнародні стандарти прав людини у кримінальному праві: компаративна перспектива», «Етика судді, прокурора, слідчого», «Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні», «Переговори і медіація у кримінальному провадженні», «Кібеззлочинність та електронні докази», «Кримінальна політика у сфері покарань», «Організована та економічна злочинність». Запит студентів магістратури на вказані навчальні дисципліни засвідчили результати опитування, згідно з якими понад 55 % респондентів вказали на відсутність окремої дисципліни щодо міжнародних стандартів прав людини у сфері кримінальної юстиції і понад 63 % наголосили на потребі у ній; майже 73 % звернули увагу на відсутність окремої дисципліни щодо використання електронних технологій у діяльності слідчого, прокурора, судді і майже 83 % висловилися на користь її впровадження; майже 90 % акцентували на відсутності й потребі у впровадженні окремої дисципліни щодо розслідування кіберзлочинів та використання у доказуванні електронних доказів; 71,6 % – на відсутності окремої дисципліни щодо міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні і понад 69 % – на потребі у ній; 81 % – на відсутності окремої дисципліни щодо протидії економічній злочинності та 77,5 % – на доцільнос-

⁵ CRIMHUM проекту Erasmus+. URL: <https://nlu.edu.ua/en/erasmus-crimhum/?fbclid=IwAR2aG7i9FgCc1NogLj0tQ89KQaA8hDUNfFEuOOG-Yd9Zg5yP4r-4pKkx-kE> (дата звернення: 11.05.2020).

ті її впровадження. Високим (понад 90 %) виявився і рівень підтримки впровадження окремої дисципліни щодо представництва у суді, переговорів, медіації. Таким чином, актуальність вивчення всіх вказаних навчальних дисциплін підтверджується випускниками вищих закладів юридичної освіти, а отже – вони стануть корисними і важливими для студентів магістратури.

Висновки. Посилення ефективності функціонування системи кримінальної юстиції потребує підвищення якості підготовки фахівців, які у ній працюють. Задля цього необхідна модернізація магістерських програм підготовки у закладах вищої юридичної освіти, які повинні орієнтуватися на вирішення наступних завдань: 1) вивчення актуальних проблем діяльності судді, прокурора і слідчого і напрямків сучасних наукових досліджень в цій сфері; 2) формування у студентів уявлення про зміст діяльності судді, прокурора і слідчого і виявлення індивідуальної зацікавленості тією чи іншою професією; 3) визначення типових практичних завдань, що виникають у діяльності судді, слідчого і прокурора, і найефективніших методів їх вирішення; 4) аналіз проблем застосування законодавства в сфері діяльності суддів, прокурорів і слідчих, а також напрямків удосконалення нормативного регулювання цієї сфери; 5) формування у випускників системи загальних та спеціальних компетентностей, що мають включати практичні вміння та навички, необхідні для роботи суддею, прокурором та слідчим. Цим вимогам відповідає програма проекту CRIMHUM, досвід реалізації якої становить безпосередній практичний інтерес і заслуговує на подальший науковий аналіз.

Список використаних джерел

1. Бевзюк І., Козьяков І. Сутність комунікативної компетентності прокурора. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2. С. 10–18.
2. Лапкін А. В. Спеціальна підготовка прокурорів. *Донецький юридичний інститут: 55 років на теренах освіти і науки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Кривий Ріг, 13.05.2016). Кривий Ріг: Донецький юридичний інститут МВС України, 2016. С. 124–126.

3. Самарин В. И., Мороз О. В., Петрова О. В., Захилько К. С. Модернизация обучения уголовной юстиции на второй ступени высшего юридического образования. *Pravo.by*. 2020. № 2. С. 122–126.

4. CRIMHUM. Партнери. URL: <https://crimhum.bsu.by/uk/2014-09-19-00-01-49> (дата звернення: 11.05.2020).

5. CRIMHUM проекту Erasmus+. URL: <https://nlu.edu.ua/en/erasmus-crimhum/?fbclid=IwAR2aG7i9FgCc1NogLj0tQ89KQaA8hDUNfFEuOOG-Yd9Zg5yP4r-4pKkx-kE> (дата звернення: 11.05.2020).

REFERENCES

1. Bevziuk, I., Koziakov, I. (2015). Sutnist komunikativnoi kompetentnosti prokurora. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*, 2, 10–18 [in Ukrainian].

2. Lapkin, A.V. (2016). Spetsialna pidhotovka prokuroriv. *Donetskyi yurydychnyi instytut: 55 rokiv na terenakh osvity i nauky: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kryvyi Rih, 13 travnia 2016 r.)*. Kryvyi Rih: Donetskyi yurydychnyi instytut MVS Ukrainy, 124–126 [in Ukrainian].

3. Samaryn, V.Y., Moroz, O.V., Petrova, O.V., Zakhylko, K.S. (2020). Modernyzatsiia obuchenya uholovnoi yustytsyy na vtoroi stupeny vissheho yurydycheskoho obrazovanyia. *Pravo.by.*, 2, 122–126 [in Russian].

4. CRIMHUM. Partnery. URL: <https://crimhum.bsu.by/uk/2014-09-19-00-01-49> [in Ukrainian].

5. CRIMHUM proektu Erasmus+. URL: <https://nlu.edu.ua/en/erasmus-crimhum/?fbclid=IwAR2aG7i9FgCc1NogLj0tQ89KQaA8hDUNfFEuOOG-Yd9Zg5yP4r-4pKkx-kE> [in Ukrainian].

Лапкин А. В. Проблемы повышения качества подготовки специалистов в сфере уголовного юстиции

Научная статья посвящена исследованию вопросов повышения качества подготовки специалистов в сфере уголовной юстиции. Обосновывается, что интеграция Украины в европейское правовое пространство, разнообразие форм и способов уголовной противоправной деятельности, а также институциональная перестройка судебной и правоохранительной системы ставят новые требования к подготовке специалистов в сфере уголовной юстиции. Формулируются основные проблемы магистерских программ в учреждениях высшего юридического образования, к которым относится доминирование теоретической составляющей над практической, отсутствие профессиональной ориентации, а также ограниченность изучением национального законодательства. Анализируются результаты опроса выпускников ведущих отечественных заведений высшего юридического образования по поводу усовершенствования магистерских программ, которые показывают запросы и потребности соискателей высшего юридического образова-

ния. Формулируются предложения по усовершенствованию магистерских программ подготовки юристов на примере проекта CRIMHUM.

Ключевые слова: уголовная юстиция, высшее юридическое образование, магистерская программа подготовки, судья, прокурор, следователь.

Lapkin A. V. Problems of improving the quality of training of specialists in the field of criminal justice

The scientific article is devoted to the study of issues of improving the quality of training of specialists in the field of criminal justice. It is justified that the integration of Ukraine into the European legal space, the variety of forms and methods of criminal illegal activities, as well as the institutional restructuring of the judicial and law enforcement system impose new requirements for the training of specialists in the field of criminal justice. The main problems of master's programs in institutions of higher legal education are formulated, which include dominance of the theoretical component over the practical one, lack of professional orientation, as well as limited study of national legislation. The results of the survey of graduates of leading domestic institutions of higher legal education on the improvement of master 's programs, which show the requests and needs of applicants for higher legal education, are analyzed. Proposals are being formulated to improve master 's programs for the training of lawyers using the example of the international project CRIMHUM.

Key words: criminal justice, higher legal education, master's training program, judge, prosecutor, investigator.